

ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ԱԿԵՐԸ

Տիրերիայէն մեկնելով կարելի է մէկ օրուան մէջ ինքնաշարժով այցելել Յորդանանի երեք գլխաւոր ակերը — Հասպէյա, Թեյլ էլ-Դասի և Պանէաս:

Ճամբուն ձախ կողմը կը գտնուի Սաֆէա գիւղաքաղաքը սե ալ կողմը՝ Մերոմի Լիճը ու Պաղեստինի սահմանազլխուն վրայ՝ Մէթուլա, Արամնեբու Մէթէլէ կոչած հին գիւղը, որ սուր ծայրով մը Սիւրիոյ հողէն ներս մտած է: Այստեղ հարկ եղած է շեղեցնել սահմանագիծը՝ հիմնելու համար «Հրէական Ազգային Տան» սոյն գաղութը:

Անհարթ ճամբու մը վրայէն հարկ է առջանալ բլուրներու այն խումբէն, որ կը գտնուի Մէրճ Այուժի կամ ՁԱկերու Դաշտին՝ արեւելակողմը, ու ելլել մինչեւ գաղաթը, որ կ'իշխէ ձեռքից քրիստոնեայ գիւղին վրայ: Զախակողմը կայ Լեանդիսի կիրճը, որուն վրայ շինուած է Բալաթ էլ-Շէքիֆ կամ Պոֆորթի դռնակը: Սարակի-նասնեան այս ամրոցին մէջ, որ հռոմէական շրջանէն հետքեր կը կրէ տակաւին, իսպաղիրները ժի. գարու վերջերը ամրոզվ տարի մը (1190) դիմադրեցին Սալատտինի բանակի յարձակումներուն:

Ճէտէյաէի հիւսիս-արեւմուտքը, գրեթէ 15 քմ. հեռավորութեան վրայ, կը գտնուի Հասպէյա գիւղը, որ Տիրերիաներու կարեւոր մէկ կեդրոնն է, ուր 1860ին բազմաթիւ քրիստոնեաներ ջարդուեցան և որ 1926ին բուռն դիմադրութիւն մը ըրաւ Ֆրանսական ուժերուն: Ասոր մօտ, քիչ մը վերեւ, Մեծ Հերմոնի ստորոտը, կը գտնուի Յորդանանի ամենէն հիւսիսային ակը:

Մեծ Հերմոնը, որ 2759 մէդր բարձրութիւն ունի, կարելի է անուանել Յորդանանի ծնողը: Անիկա իր ձիւնասպիտակ գագաթին համար կոչուած է Մերոնի Լեւոր (Ճէպէլ էլ-Շէյա) կամ Ձիւնեբու Լեւոր (Ճէպէլ էլ-Թէլճ): Ան է որ ծնունդ կու տայ Յորդանանի երեք գլխաւոր ակերուն:

Ա. ՀԱՍՊԵՍԱՑԻ ԱԿԸ

Ամենէն բարձրագիւր, ամենէն հեռակայ ու ամենէն փոքր ակն է ասիկա, որ կը բիւի 563 մէդր բարձրութենէ մը, բազայիցէ կամ երկաթաքարէ ժայռի մը ստորոտէն, ու քիչ անցին սկրուն ջրվէժ մը կը ձեւացնէ: Այստեղ ջուրին ընթացքը կը կոչուի ոչ թէ Յորդանան, այլ Նահր էլ-Հասպաւնի: Կը թուի թէ հիւսիսուն ծանօթ չէր Յորդանանի այս ակը: Նահր էլ-Հասպանի ստատկութեամբ կը հոսի Ուասի եր-Թէյն կոչուած սեղմ ու խոր կիրճէն, և Անտի-Լիբանանէն ու Հերմոնէն եկող բազմաթիւ վտակներ իր մէջ ընդունելէն ետք՝ Մերոմի Լիճին հիւսիսակողման ճախճախուտքին կը խառնուի: Անիկա ամբան վերջերը անկաբերով վտակ մը կը դառնայ:

Բ. ԹԵՂԷՆԷՆ-ԳԱՏԻՆԻ (ԼԱՅԻՍ, ԴԱՆ) ԱԿԸ

Թեյլ էլ-Գասի ողորկ անկիւններով քառակուսի սար մըն է՝ Մեծ Հերմոնի հարաւարեւմտեան կէտէն չորս կամ հինգ քմ. հեռու դաշտի մը մէջ: Հիւսիսային կողմէն ան կը տիրէ գրեթէ 12 մէդր հեռավորութեան մը վրայ, իսկ հարաւային կողմէն 20 մէդրէն աւելի բարձրութիւն ունի: Իր գագաթին վրայ կայ մեծկալ աւազան մը, որ հրաբուխի խառնարանի կը նմանի, ուր կ'աճին կաղնի, վայրի թզենի, բեւեռնի, սօսի եայլն ու անթափանցելի թաւուտք մը կը ձեւացնեն: Այնտեղ աւազանի մէկ ճեղքուածքէն ժայթքելով ակը՝ կը շեղի դէպի դաշտադաշտէն: Բայց մեծ ակը, որ մէկն է աշխարհի ամենէն առատաբուխ ակերէն, կը բիւի բլուրի արեւմտեան կողմէն, 145 մէդր բարձրութենէ մը, և յորդանոս ու փրփրադէզ հոսանքով մը կը յառաջանայ 10 մէդր լայնքով և 60 սնդմ. խորութեամբ: Քիչ անցին երկու վտակներ իրեն կը միանան ու կը կազմեն Նահր էլ-Լեղ-դանը, զոր Յովսէպոս Փոբ Յորդանան կ'անուանէ: Լեղդան բառի երկրորդ վանկին մէջ դժուար չէ գտնել անունը Դան քաղաքին:

Թէլլ էլ-Գատի կամ Դատաւորի Բլուր կոչուած լաւագոյնս կը յիշեցնէ Դանի ցեղին նուաճած երկիրը, վասնզի Դան կը նշանակէ դասաւոր:

Երկիրը նախապէս կը կոչուէր Լեւիմ կամ Լեւիմ (Յեսու ԺԹ. 47)։ Ետքէն անիկա կը կոչուեցաւ Լայիս, երբայեցիքէն Լայիս, ինչպէս կ'առանգէ Դատաւորաց Գիրքը, որ հետեւեալ կերպով պատմուած է այն յաղթանակը զոր տարին Դանի ցեղէն 600 պատերազմիկներ։

«Այն օրերը Իսրայէլի մէջ թագաւոր չկար ու այն օրերը Դանի ցեղը իրեն ժառանգութիւն մը կը փնտռէր բնակելու համար, վասնզի մինչև այն ատեն Իսրայէլի ցեղերուն մէջ անոր բաւական ժառանգութիւն ինկած չէր։ Ու Դանի որդիքը իրենց ազգատոհմերէն ու իրենց սահմաններէն՝ Սարայէն ու Եսթաւուզէն հինգ զօրաւոր մարդիկ զրկեցին որ երկիրը լրտեսեն ու քննեն, ու անոնց ըսին. Գացէք երկիրը քննեցէ՛ք. . . :

«Այն ատեն այն հինգ մարդիկը Լայիս մտան ու հոն բնակող ժողովուրդը տեսան՝ որ Սիզոնացւոց պէս անհոգութեամբ հանգիստ ու ապահով կը բնակէին, ու այդ երկրին մէջ փնտա տուող մը չկար որ իշխէր անոնց վրայ, ու Սիզոնացիներէն հեռու ըլլալով՝ բնաւ մարդու մը հետ զօրծ չուէին։ Ու այդ հինգ մարդիկը Սարայ ու Եսթաւուզ զարձան, ու իրենց եղբայրները անոնց ըսին. Դուք ի՞նչ ըրիք։ Ու անոնք ըսին. Ելէ՛ք ու անոնց վրայ երթանք. վասնզի մենք երկիրը տեսանք է ահա՛ շատ աղէկ է. . . . Երթալու ու երկիրը ժառանգելու համար անհոգութիւն մի՛ ընէք։ Երբ հոն մտնէք՝ անհոգ ժողովուրդ մը ու ընդարձակ երկիր մը պիտի գտնէք, զոր Աստուծո՛ւ ձեռքը տուիք է. ու այնպիսի տեղ մըն է այն՝ ուր երկրի վրայ եղած բանեւորն մէկը պակաս չէ։ Ու Դանի ազգատոհմէն վեց հարիւր սպառազէն մարդիկ մեկնեցան Սարայէն ու Եսթաւուզէն(*), ու ելան Յուդայի Կարիթթարիմը բանակեցան. այդ պատճառաւ այդ տեղը մինչեւ այսօր Մահանէզան (== Դանի բանակետը) կը կոչուի. ահա անիկա Կարիթթարիմի ետեւն է, ու անկէ եփեմի Լեւոյ անցան. . . :

«Ու Լայիսի մէջ հանդիստ ու անհոգ ապրող ժողովուրդի մը վրայ գացին ու

զանոնք սուրէ անցընելով՝ քաղաքը կրատելով այրեցին, վասնզի անոնք Սիզոնէն հեռու ըլլալուն համար զիրենք ազատող մը չկար. . . . Ու քաղաքը չինեցին ու անոր մէջ բնակեցան ու իրենց հօրմէն՝ Իսրայէլէն ծնած Դանի անունով կաշեցին զայն։ Բայց քաղաքին անունը առաջուց Լայիս էր (Դատ. ԺԸ.)։

Այնուհետեւ Դան, Բերսաբէի հետ, Սուրբ Երկրի ամբողջ տարածութիւնը ցոյց տալու ծառայեց. սովորութիւն էր ըսել. «Ի Դանայ մինչև ցԲերսաբէ» կամ «Ի Բերսաբէ մինչև ցԴան»։

Մահմանագրուի քաղաք մը ըլլալուն համար էր որ Դան Յերոբոամէն ընդունեցաւ մին այն ոսկի հորթերէն, որոնք հիւսիս տասը ցեղերէ բաղկացած հերձեալ թագաւորութիւնը պիտի հեռացնէին Երուսաղէմէն ու Տաճարէն։

Սիւրիոյ Բենեազուի քաղաքը զօրաւորները 940ին (Ն. Ք.) գրաւեցին Դանը ու Նեփթալիմի երկրին միւս քաղաքները։

Յերոնիմոս թարգմանելով Մեսերիոսի Օնոմասիկոնի(*) մէջ Դանի մասին գրուած էջը՝ անոր վրայ կ'աւելցնէ Յորդանան բառի սա ստուգաբանութիւնը։

«Դան փոքրիկ տեղ մըն է որ կը զըտնուի չորս մղոն հեռու Պանէասէն, Տիրսոսի ճամբուն վրայ։ Անիկա Յուդայի երկրի ամենէն հիւսիսային կէտն է։ Յորդանան, որ անկէ հարս կ'իւլէ, անոր տուած է իր անունը. Յոր, արդարեւ, երբայեցիքէն կը նշանակէ գետ կամ վտակ»։

Յերոնիմոս ըսել կ'ուզէ թէ Յորդանան կը նշանակէ Դանի Գիւթը։ Այս ստուգաբանութիւնը շատեր, մինչև Միլլին Դար, ընդունեցան հետազային։ Այսօր, սակայն, կը խորհին թէ Յորդան մէկ ածանցն է Յորդանը (= Իջնել) բային, որ կը նշանակէ սղորնաց, ինչ որ ճշգրիտ կը յատկանշէ Յորդանան Գիտը, քանի որ ան ծովի մակերեսէն 563 մէրը բարձունքէ մը (Հասպէյայի ակէն) մինչև 393 մէրը ցած (Մեհաբի Մով) կ'իջնէ և մօտաւորապէս 350 քմ. հրկայնութիւն ունի, հաշուի առնելով նաեւ իր պտոյտները։

(*) Արդուֆի կայարանին մօտ, Եսթաւ-Երուսաղէմ գիծին վրայ։

(*) Պաղեստինի Յատուկ անուանց ցանկը կամ Տեղագրութիւնը։

Գ. ՊԱՆԵԱՍԻ ԱԿԸ (ՓԻԼԻՊՊՈՒՆԻԱ ԿԵՍԱՐԻԱ)

Յորդանանի երրորդ ակը ամենէն նըկարչագինն ու ամենէն նշանաւորն է ու կը բխի Հերմոնի վերջին գոտիներէն մէկէն, ուր կը գտնուի Պանէաս փոքրիկ զուղակը, 369 մէրը բարձր ծովի մակերեսէն: Անտիզ, գիւղէն քանի մը վայրկեան հեռու, շիփշիտակ կանգնած է 30 մէրը բարձրութեամբ ժայռ մը, որուն ստորոտը կը բացուի լայն ու խոր քարայր մը, մասամբ դոցուած խոշոր քարերով, զորս երկրաշարժ մը փրցուցած է ժայռին վերեւ մասէն: Անիկա քարայրն է հօտերու և արօտավայրերու Պան չաստուածին, որ շատ հին ժամանակներէ սկսեալ սոյն այս տեղին մէջ կը պաշտուէր, ինչպէս որ նոյն չաստուածը հինէն ի վեր կը պաշտուէր նաև Եգիպտոսի մէջ: Պան իր անունը տուաւ Պանէաս քաղաքին մինչև այն ատեն՝ երբ Հերոփէս մեծի որդին եւ Բատանացոց, Տրաքոնացոց, Աւրիանացոց և Իտալացոց երկրներու չորրորդագետը Փիլիպպոս (Ղուկ. Գ. 1) զայն շքեղօրէն բարեկարգեց ու անտառեց Կեսարիա Փիլիպպոս, որը շինու համար ծովեզերեայ միւս Կեսարիայէն, որ կը գտնուէր Եւֆրատի ու Կարմիր ծովի հրտանգանին մէջտեղը:

Արդէն Հերոփէս Մեծ հոն՝ Պանէասի կամ Պանի որդավայրին մօտիկ՝ սպիտակ մարմարիոնէ տաճար մը կանգնած էր ի պատիւ իր բարերարին՝ Օգոստոս Կեսարի: Ազրիպպաս Կրտսեր աւելի ևս գեղեցիկացուց քաղաքը եւ զայն օծտեց նորանոր շինութիւններով, նման յունահռոմական քաղաքներուն, ու ի պատիւ Նիքոն կայսեր անուանեց Ներոնիա: Հրէից վերջին յաղթականը Տրտոս անոր ամփոթատրոնին մէջ հասարակաց խաղեր հաստատեց, ուր կալանաւորները կը բռնադատուէին հանդիսականները զուարճացնելու համար զիրար յօշոտել:

Փիլիպպեայ Կեսարիոյ մօտերն էր որ Սուրբ Պետրոս աստուածային ներշնչմամբ գլխուս Սատուած գաւառեցաւ (Մատթ. ԺՁ. 16-18): Այս դէպքը տեղի ունեցաւ ընդ ճանապարհին՝ կ'ըսէ Մարկոս (Բ. 27) և ըստ Ղուկասու (Թ. 18) մեկուսի վայր մը: Զի կարծուիք թէ Յիսուս մտած ըլլայ Կեսարիա, որ հեթանոսական քաղաք մըն էր

աւելի քան հրէական, ինչպէս կը գրէ Յովսեփոս:

Ըստ Եսեբերիոսի՝ այն կինը, զոր Յիսուս բժշկեց Կափառնաուտի մէջ տեղատեղութեան ախտէն, Պանէասի մէջ իր տան առջև պղինձէ մէկ արձանը կանգնած էր իր բարերարին: Յուդիանոս Ուրացոյ եսքէն այդ արձանին տեղ իրենը կանգնեց:

Միջին Դարուն Ռաչակիրք մերթնեցմերթ տիրացան Պանէասի եւ Սուպէլպէլի զղեակին, որ բարձրացած է մօտակայ լեւան մը վրայ:

Դառնաք Պանի քարայրին: Անիկա տեղացիներէն կը կոչուի «Աղբիւրի զլիտն» քարայրը: Այստեղէն կը բխէր ակը վերև յիշուած փուլուտէն առաջ: Դուրսը, ժայռուտ միջնորմին վրայ, կը դնուի լեւան մէջ փորուած կամարածածուկ սրբարան մը, որուն ներքին որմախորշին մէջ ժամանակաւ արձանիկ մը կար: Մատուռի մը նըմանութիւնը ունեցող այդ տեղին վերև փոքրիկ որմախորշ մը կ'իւրի, որուն վերի մասը ոստերի պատանին կը նմանի և որուն պատանադուանին վրայ կայ տա յունական արձանագրութիւնը. «Այս աստուածուհին (Արձագանգ յաւերժաւայրը անշուշտ) եւ Պան աստուծոյն (Արձագանգի տարփածուն) նուիրուած վիճակոր քուրմէն ու իր Լիւսիմաքոս որդիէն»: Առաջինին ան իր Լիւսիմաքոսը չորս որմախորշեր ալ կան, որոնք զժախտաբար անաւարտ արձանագրութիւններ կը կրեն:

Աղբիւրը կը բխի հին Պանէասի վերեւէն և կը թափի դէպի վար ու կը բաժնուի երեք մեծ առուններու, որոնք ծառերու եւ ժայռերու մէջէն դէպի առաջ կը հոսին: Զուրը յստակ է ու իր 17 աստիճան բարեխառնութիւնը, դոնէ ամբան եղանակին, զովացուցիչ յատկութիւն մը ունի:

Եթէ կանոնաւոր պիղուծներ կատարուին՝ անշուշտ երևան պիտի գան յունահռոմական յիշատակարաններու մնացորդներ: Բայց հնաթօսներն և հնագիտական ընկերութիւնները ներկայիս իրենց աշխատանքներն ու միջոցները առաւելապէս կը ծառայենք միայն քանանական ու նախաքանանական հնութիւնները երևան հանելու, ու դժուար թէ այդ հնագոյն ժամանակներէն մնացորդներ գտնուին այս տեղին մէջ:

Հայացոյց՝ Մ. Ե. Ն.